

УДК 347.633

Т.А. Стоянова

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАКОНОДАВЧИХ ВИМОГ ДО ОСОБИ, ЩО МОЖЕ БУТИ УСИНОВЛЮВАЧЕМ

Усиновлення провадиться у найвищих інтересах дитини для забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя, відповідно до ч. 2 ст. 207 СК України. В.О. Рясенцев підкреслював: “Щоб усиновлення досягло своєї мети та було дійсним необхідно, щоб воно відповідало умовам, передбаченим законом” [1, с. 217].

Проблематикою усиновлення займалися такі вчені, як І.В. Жилінкова, В.І. Борисова, С.Я. Фурса, Л.М. Зілковська, О.О. Грабовська, Ю.С. Червоний. Метою цієї статті є виявлення особливостей регулювання важливих вимог усиновлення, а саме вимог, що висуває чинне законодавство до особи, що бажає усиновити дитину.

Ухвалюючи рішення про усиновлення, суддя повинен перевірити додержання усіх умов усиновлення, не з формальної точки зору, а сумлінно та відповідно до індивідуальних особливостей кожної справи. СК України в ст. 224, встановлює, що суд постановлює рішення, яким оголошує кандидата в усиновлювачі усиновлювачем дитини, при дотриманні всіх умов, встановлених цим кодексом та здатності особи забезпечити стабільні та гармонійні умови для життя дитини. Юридичною силою володіє тільки усиновлення, яке відповідає встановленим законом вимогам. Перелік умов усиновлення, додержання яких є необхідним для здійснення усиновлення, випливають із положень Глави 18 СК України. На необхідність дотримання зазначених вимог нас орієнтує Постанова Пленуму ВСУ Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав № 3 від 30 березня 2007 [2, с. 12].

СК України містить досить чіткі вимоги до особи усиновлювача. Аналізуючи положення СК України можна зробити висновок, що умови усиновлення, що стосуються особи усиновлювача можна поділити на позитивні та негативні. Так, позитивні вимоги – це такі вимоги до особи усиновлювача, з наявністю яких закон пов’язує можливість усиновлення (пп. 1, 2 ст. 211 СК України):

1) Усиновлювачем може бути повнолітня дієздатна особа. Громадянство України не є обов’язковою позитивною умовою усиновлення, тобто усиновлювачем може бути громадянин України, іноземний громадянин, особа без громадянства, СК України обмежень щодо цього принципу не містить. Але, згідно зі ст. 213 СК України за громадянами України встановлено переважне право на усиновлення, тобто за наявності кількох осіб, які виявили бажання усиновити одну і ту ж дитину, переважне право на її усиновлення має громадянин України. Згідно зі ст. 34 ЦК України повна цивільна дієздатність настає в 18 років. Тому, не за якими обставинами не можуть бути усиновлювачами особи, які не досягли повноліття, а також повнолітні особи, визнані судом недієздатними на підставі ст. 39 ЦК України, обмежено дієздатними на підставі ст. 36 ЦК України. Деякі

вчені наголошують на те, що не може здійснитися усиновлення, якщо усиновлювач набув повної цивільної дієздатності до досягнення повноліття (одруження, надання повної цивільної дієздатності (ст.ст. 34–35 ЦК України) [3, с. 370]. З такою точкою зору треба погодитися, оскільки усиновлення важливий крок для усиновлювача, тем більш для дитини, яку усиновлюють, а встановлення повної дієздатності не робить у наслідок виняткових умов її фактично повнолітньою. В літературі вказана точка зору про необхідність підняття вікового цензу для усиновлювачів до 25 років, бо не можна визнати 18-річну особу, такою, що може забезпечити належне виховання й утримання дитини [4, с. 15]. З такою точкою зору не можна погодитися повністю. У кожному конкретному випадку усиновлення орган опіки та піклування, суд перевіряють усі вимоги усиновлення, встановленні чинним законодавством, в сукупності з критерієм віку, серед яких і матеріальний стан, наявність житлових умов, та інше. Тому, якщо буде встановлено, що особа в 18 років відповідає усім необхідним вимогам, критерій віку не може бути вирішальним.

2) Важливою позитивною умовою є різниця у віці між усиновлювачем та дитиною. Так, усиновлювачем може бути особа, яка старша за дитину не менш ніж на п'ятнадцять років. У разі усиновлення повнолітньої особи не менш ніж на вісімнадцять років. Встановлення цього правила зумовлюється, перш за все тим, що законодавець намагається наблизити відносини усиновлення до біологічних відносин, які складаються у родині. Треба зазначити, що існування такої імперативної норми (доречі, вперше вона була введена в 1996 році) є дуже суперечливим питанням. КпШС 1969 року у ст. 103 закріплював так: За наявності поважних причин ця різниця може бути скорочена під час розгляду заяви про усиновлення. У разі усиновлення дітей родичами різниця у віці до уваги не береться. Зілковська Л.М. вказує: “Різниця у віці між усиновлювачем і усиновленою дитиною встановлена законодавцем з метою створення між ними відносин як між батьками та дітьми, а мала різниця у віці може привести до того, що усиновлені діти не сприйматимуть своїх усиновлювачів як батьків і, як наслідок цього, між ними не можуть бути встановлені належні відносини як між дитиною та батьками. Тому, на нашу думку, зменшення 15-річної різниці у віці між усиновлювачем та усиновленою дитиною неприпустимо не тільки у випадку усиновлення її сторонніми особами, а й родичами, зокрема братами та сестрами” [5, с. 36]. Ромовська З.В. зазначає, що “Норма частини другої статті 211 СК України побудована на інших засадах: п'ятнадцятирічна вікова різниця – це крайня межа, відступ від якої за жодних обставин є неможливим” [6, с. 36]. Іншої точки зору додержуються Борисова В.І., Панова Л.В.: “Імперативна норма щодо різниці у віці зовсім не виправдана, коли це стосується усиновлення дитини мачухою або вітчимою, близькими родичами, за умови що дитина знає, що усиновлювач не є її рідним батьком (матір'ю) тощо. Таким чином штучно звужується коло осіб, які могли б бути усиновлювачами. Доцільніше було б дати можливість суду, враховуючи інтереси дитини, скорочувати різницю у віці” [7, с. 201]. З такою точкою зору треба погодитися. По-перше, коли стосується усиновлення родичами, то скорочення різниці у віці є доцільною,

бо інтереси дитини у даному випадку у тому, щоб не втратити зв'язок з рідними, та й піклування про дитину її близькими напевно буде кращим, а ніж піклування усиновлювачами – чужими особами, відносини з якими можуть скластися, а можуть і ні, або взагалі залишати дитину на піклуванні дитячого закладу. По-друге, недоцільно звужувати коло усиновлювачей за віковим принципом, не залишаючи за судом права в індивідуальних випадках знизити цей ценз. Так, наприклад, коли усиновлювачам десь 23-25 років, а дитині 10-12 років, то усиовлення вже неможливо. Також, треба підкреслити, що СК України в ч. 1 п. 4 ст. 213 встановлює пріоритетне право на усиовлення особами, які є родичами дитини. У таких випадках порушується право усиовлювача на усиовлення, та й право дитини бути усиовленою. Треба, також, нагадати, що “бажаними” при усиовленні є дуже маленькі діти, немовлята, а вже більш-менш дорослі діти усиовлюються вже не так охоче. Тому, не дозволяючи суду скоротити вікову різницю тим самим ми скорочуємо шанси на усиовлення дітей. Доцільно викласти п. 2 ст. 211 СК у такій редакції: Усиовлювачем може бути особа, що старша за дитину, яку вона бажає усиовити, не менш як на п'ятнадцять років. За наявності, обставин, що мають істотне значення (усиовлювачем є родичі дитини, інші.) суд може скоротити різницю у віці між усиовлювачем та дитиною. Що стосується усиовлення повнолітньої особи, то вікова різниця в вісімнадцять років є виправданою.

3) Також, існує таке правило, що усиовлювачами може бути подружжя.

Таке правило встановлене саме для реалізації пріоритету сімейного виховання дитини, яка позбавлена батьківського піклування. Треба зазначити, що можливість подальшого розірвання шлюбу, визнання його недійсним не тягне за собою ніяких правових наслідків для факту усиовлення. СК України наближає правове регулювання фактичних шлюбних відносин до офіційно зареєстрованого шлюбу, тому згідно з п. 4 СК України, які не перебувають у шлюбі між собою, але проживають однією сім'єю можуть, за рішенням суду, бути визнані усиовлювачами. Треба зазначити, що існування такої норми є проблематичним у зв'язку з нерегульованістю СК фактичних шлюбних відносин. Як правильно зазначає Ю. С. Червоний “не закріплені ознаки фактичних шлюбних відносин. Зокрема, не зазначена тривалість спільного проживання жінки і чоловіка, необхідна для визнання їх фактичним подружжям...” [8, с.177]. Тому перед судом у разі застосування такої норми при усиовленні постає також задача встановити чи існує між особами фактичні шлюбні відносини. Суду треба встановити такі факти, як: тривалість існування факту спільного проживання, спільне ведення домашнього господарства, відсутність зареєстрованого шлюбу у когось з осіб між якими встановлюються фактичні шлюбні відносини, причину неможливості реєстрування офіційного шлюбу. Враховуючи пріоритет сімейного виховання дитини, яка позбавлена батьківського піклування, нестабільність та ненадійність фактичних шлюбних відносин, що збільшує шанси на стресові відносини між усиовленим та усиовлювачами, необхідно виключити можливість усиовлення дитини особами, які не перебувають у шлюбі між собою, а саме ч. 4 ст. 211 СК. Це реалізує принцип пріоритету сімейного виховання та буде відповідати

важливій меті СК України, яка закріплена в ч. 2 ст. 1, а саме зміцнення сім'ї як соціального інституту і як союзу конкретних осіб. Таку можливість можна залишити тільки відповідно до чч. 5-6 ст. 211 СК України, а саме коли дитина має лише матір, або лише батька, які проживають з особами не в зареєстрованому шлюбі але однією сім'єю. Також СК України надає змогу бути усиновленням одній особі.

Негативні умови, які пред'являються до особи усиновлювача, це обставини з відсутністю яких закон пов'язує можливість усиновлення.

1) По-перше, закон встановлює неможливість бути усиновлювачами осіб, які обмежені у дієздатності, або недієздатні (пп. 1,2 ст. 212 СК України). Обмеження дієздатності, визнання недієздатним особи провадиться на підставі та згідно зі ст.ст. 36, 29 ЦК України. Також не можуть бути усиновлювачами особи, які зловживають спиртними напоями або наркотичними засобами, або перебувають на обліку або на лікуванні у психоневрологічному чи наркологічному диспансері, навіть якщо вони за рішення суду на цій підставі не обмежені у дієздатності, або не визнані недієздатними (пп. 5, 6 ч. 1 ст. 212 СК України).

2) Не можуть бути усиновлювачами особи, які позбавлені батьківських прав та не були поновлені у цих правах (п. 3 ст. 212 СК України). Як наголошує Постанова Пленуму – позбавлення батьківських прав (тобто прав на виховання дитини, захист її інтересів, на відібрання дитини в інших осіб, які незаконно її утримують, та інше), що надані батькам до досягнення дитиною повноліття і ґрунтуються на факті спорідненості з нею, є крайнім заходом впливу на осіб, які не виконують батьківських обов'язків. Тому б надання права на усиновлення таким особам було б не правомірним.

3) Не може бути усиновлювачем особа, яка була вже усиновлювачем, але є рішення про скасування усиновлення або визнання його недійсним з їхньої вини (п.4 ст. 212 СК України). Таке положення є логічним, бо не може визивати довіру особа, яка вже не виконала зобов'язання щодо усиновлення в минулому. Що ж до підстав за якими скасовується усиновлення з вини усиновлювача, то згідно зі ст. 238 СК України, це такі обставини: усиновлення суперечить інтересам дитини, не забезпечує їй сімейного виховання; протиправна поведінка усиновлювача. Усиновлення визнається недійсним з вини усиновлювача з підстав, передбачених ст. 236 СК України: фіктивне усиновлення, тобто усиновлювач не бажав настання прав та обов'язків, які виникають у результаті усиновлення; усиновлення проведене на підставі підроблених документів.

4) Не можуть бути усиновлювачами особи, які не мають постійного місця проживання та постійного доходу. Це важлива умова усиновлення, так як не може повноцінно здійснювати свої обов'язки особа, яка, нажаль, не отримує достатнього доходу для виховання дитини та постійного місця проживання. Відповідно до раніше діючої Постанови КМУ №1377 від 28 серпня 2003 року (п. 11) здійснення контролю за здійсненням такої умови, було покладено на службу у справах дітей, які згідно протягом 10 робочих днів після отримання від громадян України заяви про бажання усиновити дитину складає акт про обстеження їх житлово-побутових умов, розглядає питання про можливість усиновлення дитини

і готує відповідний висновок. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 905 від 8 жовтня 2008 року, що набирає законної сили з 1 грудня 2008 року, Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей, відповідно до п. 22, громадяни України, які бажають усиновити дитину, звертаються з письмовою заявою до служби у справах дітей і до заяви додають відповідні документи, серед яких довідка про заробітну плату за останні шість місяців або копія декларації про доходи за попередній календарний рік, засвідчена органами державної податкової служби; копія документа, що підтверджує право власності або користування житловим приміщенням. Згідно з п. 24 служба у справах дітей протягом 10 робочих днів після отримання документів здійснює відповідні дії, в тому числі готує акт обстеження житлово-побутових умов заявника, розглядає питання про можливість заявника бути усиновлювачем та готує відповідний висновок [9, Ст. 26-60]. На суд покладений прямий обов'язок перевірити при встановленні рішення матеріальний стан усиновлювача, умови проживання згідно з п. 1 ч. 1 ст. 224 СК України. Так, на практиці суд при розгляді справ про усиновлення, а саме при підготовці справи до розгляду, згідно зі ст. 253 ЦПК України повинні перевірити наявність висновок про доцільність усиновлення, до якого повинен бути наданий акт обстеження умов життя заявника, який складений за місцем його проживання, та інші документи. У практиці Суворовського суду м. Одеси, у справі за № XXXX, при розгляді справи Суворовською райадміністрацією був наданий висновок про доцільність усиновлення громадянина України О., громадянином України П. Розглянувши заяву зазначеного громадянина про усиновлення сина дружини С., від попереднього шлюбу, встановлено: подружжя мешкає в трьохкімнатній квартирі зі всіма зручностями, дитина має все необхідне для виховання та навчання; Заявник працює в філіалі Закритого Акціонерного Банку "ZZZ", під час роботи зарекомендував себе грамотним спеціалістом, користується авторитетом та повагою колег, має задовільний фінансовий стан. До висновку додано: акт обстеження житлово-побутових умов, довідку з місця роботи за останні півроку [10, с. 4]. Треба також зазначити, що поняття постійного доходу треба трактувати не лише у розумінні офіційного працевлаштування, чи трудового найму, суду треба мати на увазі ст. 1 Закону України від 22 травня 2003 року "Про податок з доходів фізичних осіб", згідно з яким, це може бути отримання ренти, наявність депозиту. Треба у кожному разі звертати увагу на постійність доходу та можливість забезпечення необхідних умов для виховання дитини.

5) Не можуть бути усиновлювачами особи, які страждають на хвороби, перелік яких затверджений Міністерством охорони здоров'я України. Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 905 року до заяви кандидата в усиновлювачі додається також висновок про стан здоров'я заявника.

6) Не можуть бути усиновлювачами особи, інтереси, яких суперечать інтересам дитини, відповідно до ч. 2 ст. 212 СК України. Тобто перелік обставин, у зв'язку з якими особа не може бути усиновлювачем не є вичерпаним. У кожному конкретному випадку встановлення таких обставин покладається на суд.

У Постанові Кабінету Міністрів України в п. 22 сказано, що до заяви про усиновлення, яка подається у службу по справам дітей додається довідка про наявність чи відсутність судимості для кожного заявника, видана органами внутрішніх справ за місцем проживання заявника. Згідно, з положеннями СК України, це не є окремою обставиною, що унеможлиблює бути усиновлювачем. Скоєння злочину вже не є позитивною характеристикою кандидата в усиновлювачи, але треба зазначити, що рідні батьки не позбавляються батьківських прав при скоєнні злочину, тільки у разі вчинення умисного злочину проти дитини, відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 164 СК України. Можна припустити, що законодавець, намагаючись наблизити усиновлення до біологічних батьківських відносин, не закріпив наявність судимості в обставини, що виключають можливість усиновлення. Але вважаємо доцільним, введення положення про неможливість бути усиновлювачами особами засудженими за умисний злочин проти дитини. Пропонуємо доповнити ч. 1 ст. 212 СК України, положенням: засуджені за вчинення навмисного злочину проти дитини. При розгляді справ про усиновлення суд повинен враховувати характер скоєного злочину. Дуже слушно вказано в літературі на важливу прогалину законодавства, а саме, на те, що не виділено окремо положення про неможливість бути усиновлення особам, що подали завідомо неправдиві документи щодо усиновлення та особи, які бажають оформити усиновлення з метою отримання матеріальної чи іншої вигоди [11, с. 553]. Це положення відповідає ст. 216 СК України, яка закріплює заборону посередницької, комерційної діяльності щодо усиновлення дітей.

Вимоги до особи, що бажає усиновити дитину можна розділити на позитивні та негативні, в залежності від необхідності відсутності або наявності відповідних обставин у особи, що бажає усиновити дитину. Так, до позитивних умов належать:

1) Дієздатність особи, що бажає усиновити дитину. Громадянство не є обов'язковою умовою, але ст. 213 СК України встановлює переважне право на усиновлення громадян України.

2) Різниця у віці між усиновлювачем та дитиною. Так, усиновлювачем може бути особа, яка старша за дитину не менш ніж на п'ятнадцять років. У разі усиновлення повнолітньої особи не менш ніж на вісімнадцять років. Доцільно викласти п. 2 ст. 211 СК у такій редакції: Усиновлювачем може бути особа, що старша за дитину, яку вона бажає усиновити, не менш як на п'ятнадцять років. За наявності, обставин, що мають істотне значення (усиновлювачем є родичі дитини, інші.) суд може скоротити різницю у віці між усиновлювачем та дитиною.

3) Усиновлювачами може бути подружжя, за яким встановлюється переважне право на усиновлення. Якщо особи не перебувають у шлюбі між собою, але проживають однією сім'єю, суд може постановити рішення про усиновлення ними дитини. Кількість дітей, яку може усиновити один усиновлювач, не обмежується.

До негативних умов належать:

1) Обмеження у дієздатності, або недієздатність особи;

2) Позбавлення батьківських прав, якщо особа не була поновлена у цих правах;

3) Наявність рішення про скасування усиновлення або визнання усиновлення недійсним з вини особи, що бажає усиновити дитину;

4) Відсутність постійного місця проживання, постійного доходу у особи, яка бажає усиновити дитину;

5) Наявність хвороб, які входять до переліку, який затверджений Міністерством охорони здоров'я України.

6) Суперечливість усиновлення інтересам дитини. Встановлення такої норми є дуже широким поняття та дає змогу зробити висновок про невичерпаність. Але вважаємо доцільним, введення положення про неможливість бути усиновлювачами особами, засудженими за умисний злочин проти дитини. Пропонуємо доповнити ч. 1 ст. 212 СК України, положенням: засуджені за вчинення навмисного злочину проти дитини.

Література

1. Советское семейное право : под общей ред. Рясенцева В.О. – М. : Юрид. лит., 1982. – 256 с.
2. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 березня 2007 року № 3 // Вісник Верховного Суду України. – 2007. – № 5. – 96 с.
3. Науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України / за заг. ред. Харитонова Є.О. – Харків : Одиссей. – 2006. – 552 с.
4. Логвінова М. Особи, які можуть бути усиновлювачами / М. Логвінова // Підприємництво, господарство, право : науково-практичний господарсько-правовий журнал. – № 9. – 2007. – 54 с.
5. Зілковська Л.М. Правове регулювання усиновлення в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. – Одеса, 2002. – 177 с.
6. Ромовська З.В. Сімейний кодекс України : науково-практичний коментар / З.В. Ромовська. – К. : Ін Юре, 2003. – 567 с.
7. Борисова В.І. Сімейне право України / В.І. Борисова, Л.В.Панова. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 289 с.
8. Сімейне право України / за редакцією Ю.С. Червоного. – К. : Істина. – 2004. – 400 с.
9. Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей : Постанова Кабінету Міністрів України № 905 від 8 жовтня 2008 року // Офіційний вісник України. – 2008. – № 79. – Ст. 26-60.
10. Справа № Х. – Архів Суворовського районного суду м. Одеси за 2005 рік.
11. Науково-практичний коментар до Сімейного Кодексу України / за загальною редакцією Фурси С.Я. – К. : Фурса С.Я. : КНТ, 2008. – 1247 с

УДК 378.1:340

Н.І. Матвіїшин

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ І ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ-ЮРИСТІВ

Перехід до нової парадигми освіти, де однією з найважливіших вимог виступає особистісний розвиток студентів, викликає необхідність перегляду принципів і підходів до юридичної освіти. Як відзначає професор Ю.М. Швалб, сьогодні у сфері освіти змінюється вся психолого-педагогічна проблематика, що починає концентруватися навколо питань розвитку і саморозвитку особистості, навчаль-